

Komlós Aladár: Kritikus számadás

Komlós Aladárral figyelmesek a kiadók. Különösen 1963 óta. Az Akadémiai, a Magvető, a Szépirodalmi, a Gondolat két-két kötettel járult hozzá életműve összehordásához, s e kötetek révén most már fontosabb munkáinak zöme jelen lehet a mai irodalomszemlélet alakításában. Megnyugvással rögzíthető ez annak ellenére, hogy átfogó gyűjtemény híján többféle kiadványból kell összeállítanunk a teljes képet.

A Szépirodalmi Kiadó által most közzétett *Kritikus számadás* minden eddigi kötetnél többet tesz a hézagok kitöltéséért. Különösen A Toll című lapban 1935—37-ben közölt bírálatok nagy tömbjének örülhetünk. Így, együtt a szakmabeli olvasót is meglephetik a figyelem s a jelenlét folyamatosságával, a részletekben rejlő találó észrevételek sokaságával. Kár, hogy a többi elfelejtett tárnát nem aknázza ki ugyanígy a szerkesztés. Olyan kivételes fontosságú cikkekre gondolok például, mint a *Fajvédő volt-e Ady Endre?* című vitairat, melyet csak a Századunkból ismerhetünk. Az *Ady-revizió*hoz pedig, ha már itt újra megjelent (ami jó), legalább jegyzetben talán közölni kellett volna Kosztolányi igen tanulságos válaszát is. Igaz, ez már a *Vereckétől Dévényig* című gyűjteményben is jelen volt, de a *Kritikus számadás* tanulmányainak többsége szintén megjelent valamelyik korábbi kötetben. Néhány portré, a giccsről szóló tanulmány, *Az avantgarde estéje*, *A régi népiség és az új*, *Irodalom az iskolában* például többször is. S ha már ilyen átfogó, szép gyűjtemény készült, talán érdemes lett volna a szerző irodalmi világgképének centrumát alkotó Nyugat első nemzedékéről írott könyv, *Az új magyar líra* néhány fejezetét is át- emelni ebbe a kötetbe. Tartozunk is ezzel Komlósnak, csak a friss olvasás során derülne ki, hogy jellemzéseinek hány elemét vettük át szinte észrevétlenül, mint valami közvagyonná. S idekíváncozna, épp mert jelentőségéhez képest lassan válik közvagyonná, a *Vereckétől Dévényig* című kötet nagy tanulmánya, *A magyar art nouveau vagy a nemzeti és európai elv összeolvadása (1896—1906)*.

Könnyű egy ilyen gazdag életműből hiánylistát összeállítani, a céloom azonban nem ez, inkább a komlósi pálya átgondolásához hívnám meg az olvasót. Hogy a szétszórtan közzétett tanulmányokat ez a gyűjtemény sem képes egyetlen ívű szervezni, annak oka is a pályaalakulás természetére utal. Arról van szó, hogy Komlós első korszakának termése, így *Az új magyar líra* című kötet fejezetei is történetileg sokkal ritkább közeget érzekelnek, mint a kései irodalomtörténeti tanulmányok. Másképpen szólva: ezek a korai írások kritikusi munkák, a Nyugat költői vívmányait elsősorban a pozitívizmus s az epigon-népiség sivárságai ellenére, azzal szemben feltörő fejleményként jellemzik, s elsősorban a mű jellegzetességeire figyelve. *A magyar art nouveau*... ismeretében viszont sokkal organikusabb belső igények és kísérletek beteljesedéseként képzelhető el Adyék forradalma. Az a tüzetesség, mellyel az iparművészetben, az építészetben és a zenében kibontakozó magyarosodás; a szecesszió, a pogányság kultuszának tényeit Komlós itt feltárja s a bennük megnyilatkozó rokonszándékot felismeri, a Nyugat forradalmának egészéhez új perspektívát ad. Modernség és magyarság összeforrásában a törvény voltaképpen ettől kezdve

látható világosan és ereje szerint. Amit e tanulmánnyal párhuzamosan Király István Ady népiségének és magyarságának érett jegyeiből felmutatott, Komlónál a még zavaros szükséglet, a csírák felől érzékelhető. Az ember csak ámul, hogy a „mégis győztes, mégis új és magyar” vers, melyről azt hittük, hogy mindennek *ellenére* mintegy kipattant Ady tollából, milyen messziről, milyen különös forrásokból, mennyi indíték és kísérlet által érlelve képződött.

Ha Komlós Aladár zselíd keserőséggel emlegeti, hogy pályáját rontó kényszerek is módosították, hogy a Nyugat értékeit tudatosító munkáját fel kellett függesztenie, akkor keserősége ennyiben bizonyosan jogos is: kerülő úton és később kellett rátalálnia a forrásvidék titkaira. Holott ezek ismeretében Ady, Móricz, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Kaffka, Babits, Kosztolányi művészi jelleme is sokkal differenciáltabban rajzolható meg, hiszen bennük már — Erdélyi János Komlós által idézett szavaival élve — nem cél, hanem alkotóelem a magyarság, az egyéni vonásoktól elválaszthatatlan alkati jegye a műnek. S modern, jóllehet Babits vagy Kosztolányi is elég idegenkedve ír arról, amit jobb híján „nagyvárosi”-nak szokás nevezni, s erős vonzódásuk az epigonok bálványához, Aranyhoz, szintén ismeretes. Modernségüknek azonban ez már nem árthatott, sőt az a riadt, Babitsnál viszolygó érzékenységgel, melylyel a nagyvárosi nyüzsgést figyelik (s ami révén állítólag a mai szorongás, illetve elidegenedés megsejtői), el sem képzelhető az őket felnevelő otthon „vidéki” természete nélkül.

Hogy amit magukkal hoztak s amit szereztek, arannyá válhatott a kezükben, annak persze sok oka van, s ezek többsége eléggé ismeretes is. Röviden szólva: jókor érkeztek, s volt erejük, lehetőségük a hozott és szerzett vagyon egybeérlelésére, teljes önmaguk kibontakoztatására. Előttük a „városi”, a „modern” irodalom képviselői sem vállalták konzekvensen önmagukat. Reviczkyról szólva ezt Komlós ki is fejtette. S hogy az epigon-népiség magát olyan huzamosan tarthatta, annak a modernnek sokféle csonkasága is oka. Schöpflint és Hatvanyt viszont Gyulaiék közeléből hódította el Ady és nemzedéke. Komlós életműve e furcsaságban rejlő törvényszerűségek teljes felfejtéséhez nélkülözhetetlen fogódzókat és indítékokat kínál, s ha töredékekben, annál nagyobb az utódok adóssága, akiknek az összefüggések ismeretében esedékes munkát megkönnyítette.

Ennyit arról, ami a *Kritikus számadásból* kimaradt tanulmányok nélkül aligha látható be, de ami e könyv részleteiben tudásként, készséggént, mértékként mégiscsak érzékelhető. Az a tény, hogy Komlós egy olyan költőnemzedék neveltje, amely sokféle kudarc és csonkaság után a teljességet valósította meg. Ennek nyereségeiről, az érzékenységre oltott s a tudósi tisztességet, méltóságot emberi stílussá érlelő erejéről máshol már írtam. Annaira erre koncentráltan, hogy az elgondolkodtatóbb kérdőjeleknél időznöm nem is lehetett.

Pedig érdemes. Az avantgarde ügyében például könnyű megfellebbezni Komlós ítéletét, de ennél sokkal termékenyebb azt fürkészni: elutasító álláspontja milyen értékek megértésében korlátozza? Bizonyos például, hogy a költő Kassák jelentőségét kisebbre becsüli a valóságosnál, de még ezt a tévedést is azért követi el, mert nem az elvetett mag, a termékenyítő talajforgatás, hanem a megvalósult érték felől vizsgálódik. S ahol a képzelet merész szárnyacsapásait a mű egésze fedezi, mint a *Befejezetlen mondatban*, ahol a tündérmese a jónasom felmért valóság közegében, hiteles funkcióban jelenik meg, mint Gelléri *A Nagymosodájában*, vagy ahol az évs animális öröme s az álom mélyebb jelentésre: a méltó szerepek hiányára eszméltet, ott Komlós érzékenysége nem vállal szégyent. „Van Krúdynak egy novellája — írja egy rejtélyes megoldásról szólva —, amelynek befejezése oly váratlan és merész, hogy talán csak a dadaistáknál találja párját. (...) S a befejezés mégsem értelmetlen, ellenkezőleg, még a többi novellára is új világot vet.”

Semmi értelme olyasmit sugallni, hogy az avantgarde egészének értelmét Komlós lényegében úgy látta, ahogy ma látjuk, de az bizonyos, hogy nem valamely dogma, hanem az emberi gazdagság, a valóság és a józanság, a lélek és a valóság

szembesüléséből kiküzdött egyensúly felől utasítja el. Nem, nem a merészséget, hanem a „téboly” logikáját erőltető részegséget. S ha mai vitáinkban jelen lenne, a szürrealizmust aligha ismerné el teljes értékű hazai stílusiránynak, de önfeladás nélkül láthatná be, hogy József Attila és Illyés „visszatérése” a költői realizmushoz nem az avantgarde vívmányaitól való elfordulásként, hanem azok asszimilációja révén ment végbe.

De fontos az, hogy nézeteink egyezzenek? Ez a kötet éppen arról győz meg, hogy egy tudósi, kritikusi életműben nem a velünk való egyetérthetés az érték, hanem a mélység és a jellemző erő, mellyel a jelenségeket feltárja, átvilágítja. A Nyugat iskolája nemcsak az avantgarde megértésében, de a műelemzésben is esendőbb volt, mint a mai irodalomtudomány, „impresszionizmusát” könnyű szeszélyesnek minősíteni, például a *Sírni, sírni sírni* című Ady-vers titkait fürkésző Komlós módszerét is. De aki figyelmesen olvassa e kötet bírálatait, portréit, a művészi jellem emberképbe való vonását, olyan felismerések sokaságára akad, melyeket csak „át kell tenni” egy analitikusabb jelrendszerbe, s máris „egzakt” eredményeként tisztelhetők.

Szükség azonban erre sincs. Komlós életműve a maga természete szerint töltheti be mai funkcióit is, s az avantgarde iránti kétségei, vagy a műelemzés ezoterikus tudakosságaival szemben példája termékenyítőbb lehet, mint azokkal összehangoltan. Egészséges kultúrákban a hagyományos nem szükségképpen bárgyú, használhat az újnak is, hogy erős mezőnyben küzdhesse ki a maga helyét, s hitele bizonyosabb, hatása nagyobb arányú lehessen. S mivel Komlós Aladár mindig immunis volt az akadémiákkal szemben, eredményeiből nemcsak a beolvashatók, a vitára kész-tetők is fontos szerepet tölthetnek be. (*Szépirodalmi*, 1977.)

KISS FERENC

Miért szép?

A MAGYAR LÍRA CSOKONAITÓL PETŐFIG

A sorozat e kötetének szerkesztői nehéz feladatra vállalkoztak: olyan korszak magyar lírájáról kellett az általuk megnyerendő irodalomtörténész szerzőgárdának reprezentatív képet nyújtania, mely korszak irodalmunk első virágkora volt, s csúcsait épp a lírában érte el, Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty és Petőfi költői életművében.

Növelte a nehézségeket, hogy e kor lírai terméséből származnak azok a nemzeti énekeink (Kölcsey Himnusza, Vörösmarty Szózata, Petőfi Nemzeti dala, különösen Kodály megzenésítése óta Berzsenyinek a Forr a világ... kezdetű, A magyarokhoz című ódája, sőt az utóbbi időben, bár ezt erős kétellyel fogadom, Juhász Géza feltevése alapján Csokonainak A reményhez-jét is kezdik ilyen típusú versként értelmezni), melyek szövegükkel s a hozzájuk fűződő magyarázatokkal, iskolás korunk óta valamennyiünk tudatában ott élnek. Ezek nélkül nincs reprezentatív lírai kép; de hogyan lehet róluk, adott kis terjedelmi keretek között, a teljesség igényéről szükségszerűen lemondva, úgy mondani lényegeset és újat, hogy a mindenáron újat mondani akarás veszélyét is elkerüljék s a köztudatban élő képet se sértsék. A kötet egyik fő erénye, hogy ehhez a versvonulathoz megtalálta a méltó interpretátorokat.

De akadémikusokon s a szakma legtekintélyesebbjein kívül a különböző, közép-korú és fiatalabb irodalomtörténész nemzedékek szélesebb körét is sikerült megnyerni a kötet számára, s ezáltal olyan szélesebb korszakot nyújtani, melyben a